

Brandt Györgyi

Betekintés a Berliini Gragger Archívum (BGA) dokumentumaiba – Kutatási beszámoló –

A berliini Humboldt Egyetem Magyar Irodalom és Kultúra Tanszékén található dokumentumokat doktori értekezésem megírásához kezdtem el kutatni. A disszertációt (*A hungarológia intézményrendszerének létrehozása. Gragger Róbert a berliini egyetemen*) 2010-ben elkészítettem, és már akkor tervbe vettem az anyag rendezését. Mintául szolgált, és ösztönzőleg hatott számomra, hogy a berliini levéltárakban, amelyekbe kutatásaim során eljutottam, nemzetközi normák szerint a legmagasabb szinten, darabszámra rendezettek és kutathatók az iratok.

2014-ben két hónap időtartamú Klebelsberg Kunó-ösztöndíjban részesültem a berliini tanszéken őrzött – nemzedékeken át elhanyagolt – nagy mennyiségű iratanyag rendezése és gondos feltárása, illetve róluk tételes jegyzék készítése céljából. Az iratanyagokon belül a Gragger Róbert által létrehozott berliini hungarológiai műhely dokumentumainak feltárását terveztem elvégezni, mely anyagok tartalmazzák az első külföldi magyar tanszék létrehozásával kapcsolatos iratokat, kiterjednek továbbá az egész intézményrendszer kialakításának állomásaira.

A tanszéken dr. Lőrincz Csongor tanszékvezető jóváhagyásával dolgoztam, aki egy magyarul is kiválóan beszélő munkatársat biztosított számomra Robert Nagel személyében.

A tanszéken többen kutattak már, de a dokumentumokról még fondjegyzék sem készült, így a téma iránt érdeklődők előtt eddig rejtve maradt, milyen iratokat lehet itt találni, mit is tartalmaznak a tanszéken őrzött dobozok. A munka megkezdésekor megállapítottam, hogy a dokumentumok dobozokba szortírozva, illetve teljesen rendezetlenül iratszekrényekben tárolva vannak elhelyezve. Először is új nevet adtam¹ a dokumentumok tárolását biztosító helyszínnek, az alapítóra való tekintettel: *Berliini Gragger Archívum*nak (Berliner Gragger Archiv) (BGA) neveztem el, amit a tanszékvezető és a tanszéki munkatársak is elégedettséggel fogadtak. Megállapítottam, hogy a következő fondok vannak már megképezve, és egy – Ujváry Gábor által végzett – elsődleges rendezés során dobozokba helyezve:

- I. fond: Gragger Róbert iratai (7 dobozban tárolva)
- II. fond: A Magyar Intézet iratai (5 doboz)
- III. fond: A Collegium Hungaricum iratai (8 doboz)
- IV. fond: Farkas Gyula iratai (3 doboz)
- V. fond: A Bund ungarischer Hochschüler iratai (2 doboz)
- VI. fond: Az Iskolaegyesület iratai (4 doboz)
- VII. fond: A Voggenreiter Verlag iratai (2 doboz)

¹ Eddig már többféle elnevezéssel, hivatkozással találkoztam, pl. Ujváry Gábortól: *BUI (Berliner Ungarisches Institut)*, de ez az elnevezés csak a dokumentumok egy bizonyos hányadára vonatkozatható, és a rövidítés csak németül értelmezhető, magyarul *BMI*) Schneider Márta a magyar elnevezéssel jelölte az innen származó dokumentumokat: *BEMI (Berliini Magyar Intézet)*, ez viszont németül nem mond semmit, és az anyagoknak szintén csak egy részére vonatkozik. Ezért olyan nevet kerestem, ami az intézményrendszer minden egységét illetve munkatevékenységét átfogja. A legalkalmasabbnak erre az alapító nevét találtam, aminek a rövidítése is kifejező, jól csengő és mindenki által elfogadható, továbbá a rövidítése mindkét nyelven, magyarul és németül is ugyanazt jelenti: *BGA – Berliini Gragger Archívum /Berliner Gragger Archiv*.

Az elnyert Klebelsberg-ösztöndíjat arra használtam fel, hogy az első külföldi magyar tanszék alapításának közelgő 100. évfordulójára a *Gragger Róbert iratai* elnevezésű (I. számú) fondot, vagyis ezen iratokat tartalmazó hat nagy és egy kisebb doboz dokumentumait darabszámra rendezetté tegyem, és elvégezzem az anyagok leírását minden egyes dokumentum tartalmának és kontextusának ismertetésével. A hat nagy doboz mindegyike mintegy 0,70 iratfolyómétert tartalmaz, a kis doboz a felét, így összesen 4,55 iratfolyóméterről készítettem – sorszámozva az iratokat – darabjegyzéket, minden iratról egy rövid iratregesztát. Az iratregesztá kilenc adatból áll, és magyar és német nyelven készült:

1. Jelzet (fond, a dokumentumot tartalmazó doboz száma, betűjelzés tartalom vagy tulajdonnév alapján, sorszám)²
2. Dátum
3. Meghatározás (ki írta kihez és mi az irat jellege pl.: levél, jegyzet, tanulmány, jegyzőkönyv, képeslap, újságcikk, stb.)
4. Tárgy (ebben röviden összefoglaltam, hogy miről szól, feltüntetve minden fontosat, és külön kitérve a dokumentumokban, főképpen levelekben megemlített személynevekre, tárgyalt személyekre)
5. Alaki jegyek rovata (eredeti vagy másolat, géppel vagy kézzel írt; a dokumentum mérete, terjedelme; speciális külső jegyek)
6. Nyelv (mely nyelven íródott)
7. Digitalizálás fontossága (0, 1, 2)
8. Állag (a *Gragger Róbert iratai* fondon belül elkülönített állag megnevezése)
9. Lelőhely (az iratokat tartalmazó doboz száma)

Minden egyes levelet, iratot, dokumentumot elolvastam, a két hónapos kutatási idő nagy része elment ezzel, de szükség volt erre, hiszen csak így tudtam az egyes dokumentumok tartalmát ismertetni. Ezenkívül sok időt vett el a kutatás a tulajdonnevek után. Egy-egy olvashatatlan aláírás, vagy akár „Mélyen tisztelt Mester” megszólítás nem nyújtott elég támpontot ahhoz, hogy kitől származik egy-egy irat, illetve kinek íródott. Ezért a levelek minden vonatkozásának utána kellett nézni, és egy-egy adat a legtöbbször segített annak kiderítésében, hogy ki írt Graggernek, illetve ő kinek írt levelet, beszámolót, képeslapot. Az említett esetben a magyarok eredetéről olvastam fejtegetéseket, illetve megemlítésre kerültek a „Turáni Dalok”, így egyértelműen adódott Zempléni Árpád neve. Egy másik példaként említve, az olvashatatlan aláírás mellett a fejlécen megjelenő *Osteuropäisches Seminar* esetében egy kis kutatás után rögtön kiderült, hogy Richard Salomon a levél írója. Természetesen nem egyszer előfordult az is, hogy órákig tartott annak kiderítése, kitől származhat, illetve kinek íródott egy-egy levél, hogy aztán munkatársammal beírassuk a „Meghatározás” rovatba a kiderített nevet. Rendkívül élvezetes munka volt ez a „nyomozás”, sokat tanultam belőle, és ami a legfontosabb, hogy a kutatás eredményessége mintegy 90 % körüli, vagyis kevés kivétellel, szinte minden névre fény derült.

A *Gragger Róbert iratai* fondon belül öt tematikus **állagot** alakítottam ki:

- Személyi iratok / magánlevelezés / Post Mortem
- Kéziratok, tanulmányok, bírálatok, előadások, jegyzetek
- (Egyetemi) Tanári működésével kapcsolatos iratok, egyes levelek³
- Levelezés

² Pl.: BGA-I/2-sze-08 = Berlini Gragger Archívum I. fond (Gragger Róbert iratai), 2. doboz, Szekfü Gyula levelei, 8. számú levél

³ Az „egyes levelek” alatt nem sorozatos levélváltás értendő, hanem egyes – egy-egy alkalomból, céllal megírt levelek.

- Nyomtatványok, különnyomatok, újságcikkek

A továbbiakban az állagokban elhelyezett dokumentumokról szeretnék pontos képet adni.

A *Személyi iratok / magánlevelezés / Post Mortem* állagban van elhelyezve Gragger keresztlevele, itt vannak megőrizve népiskolai és gimnáziumi bizonyítványai, érettségi bizonyítványa, egyetemi indexe, doktori és tanári oklevele, továbbá kinevezései, kitüntetései, tagsági igazolványai, többféle életrajza. Ezek mellett igazi kuriózumok is találhatóak, mint pl. Budapestről Berlinbe való költözésekor az ingóságairól (128 tétel) felvett lista.⁴ Magánlevelezését, melyekben privát, magánjellegű, családi információk találhatóak, nem dolgoztam fel. Ezek angol, francia, magyar és német nyelvű kézírásos levelek, levelező és képeslapok, melyeket rokonaihoz, pl. édesapjához, nagybátyjához, unokaöccséhez, régi ismerőseihez, nevelőszüleihez írt. A legtöbb levél édesanyjához szól, illetve édesanyjától érkezett.

Gragger halálára írt gyászbeszédnek közül több is megtalálható az archívumban. A porosz kultuszminiszter, C. H. Becker által elmondott a legismertebb, ami nyomtatásban is megjelent, akárcsak Farkas Gyula beszéde. Kevésbé ismert, ezért szeretném felhívni a figyelmet Magyary Zoltán kézzel írt méltatására, aki a magyar kultuszminisztérium részéről tette tiszteletét a temetésen, valamint a berlini egyetem nevében búcsúztatót mondó Julius Petersen dékán korabeli írógépen gépelt, néhol sajátkezű javításait tartalmazó gyászbeszédére. Két kézírásos dokumentum tartalmazza továbbá a Graggerről készült méltatások és posztumusz műveinek listáját.⁵

A *Kéziratok, tanulmányok, bírálatok, előadások, jegyzetek* állagban található Gragger teljes irodalomtörténeti hagyatéka. Magyar és német irodalomtörténeti tanulmányai, magyar-német irodalomtörténeti kapcsolatokat elemző tanulmányai mellett egyetemi előadásainak gépelt szövegei, jegyzetei, fogalmazványai, feljegyzései, vázlatai, különböző bibliográfiák, kivonatok. Ezek között vannak 10–30 oldalas vagy még hosszabb⁶ gépelt tanulmányok is, de sok a kézzel írt jegyzet, tanulmány, tartalmi kivonat, a sokszor apró kis jegyzet- vagy füzetlapokra, fél füzetlapokra készített feljegyzés is. Itt vannak összegyűjtve újságkivágásai és könyvekből kisedett, aláhúzott, megjegyzésekkel ellátott oldalak, illetve néhány nyelvtörténeti vonatkozású jegyzet is. Nagy mennyiségű irodalomtörténeti hagyatékról van tehát szó, szinte három dobozt is megtöltenek a dokumentumok. Ezek szakértő feldolgozására sort kellene keríteni.

Kiemelném a gazdag anyagból az Ómagyar Mária-siralomról készített kézzel és géppel írt vázlatait, jegyzeteit, tanulmányát. Köztudott, hogy Gragger volt az első magyar vers első ismertetője, de azt kevesen tudják, hogy a berlini archívumban található a híres tanulmány vázlatos és végleges formája, gépelt és kézzel írt formában. Az archívum az Ómagyar Mária-siralom felfedezésével kapcsolatosan is tartalmaz iratokat, erről a későbbiekben ejtek szót.

Igen értékes Gragger fonográfhengerre felvett előadásának szöveghű lejegyzése 58 (részben töredékes) gépelt lapon.⁷ Az előadás elemzi többek között a magyar egyetem történeti fejlődését, a felsőoktatás magyar és nyugati jellegzetességeit, a turanizmus elméletét. A dokumentum révén feltételezhetővé vált számunkra, hogy Gragger több előadása is hangrögzítésre kerülhetett. Ez egy kis kutatásra sarkallt bennünket, aminek eredményeképpen kiderült, hogy a porosz könyvtár hangarchívuma (*Lautabteilung an der Preußischen Staatsbibliothek*) őrzi Gragger hangját, van tőle egy 1924. június 2-án készült hangfelvétel 3,06

⁴ BGA-I/1-mob

⁵ BGA I/7-hal-02 - 07

⁶ Pl.: Régi magyar elbeszélések, bevezető tanulmány (*Einleitung zu: altungarische Erzählungen*), 34 oldalas gépelt másolat, sajátkezű javításokkal, BGA-I/4-aue-01

⁷ BGA-I/6-egy

pernyi időtartamban, ami egy rövid előadást tartalmaz a Berlini Magyar Tudományos Intézet alapításáról és kiépítéséről. Volt szerencsém meghallgatni a rendkívül értékes felvételt, ami rögtön felvetette bennem a kérdést, hogy vajon ez az egyedülálló, valószínűleg egyetlen megmaradt felvétel megszerezhető-e a magyar nemzeti hangarchívum számára. A felvétel mellett fotó is készült Graggerről, amint egy stúdióban állva, óriási hangtölcsérbe beszélve olvassa fel a kezében tartott lapról összefoglalóját, magyar nyelven.

Megemlítem továbbá Gragger eddig napvilágra nem került beszédét, amit a Berlini Magyar Intézet Baráti Társasága megalapításának alkalmából írt, és mondott el 1917. november 24-én.⁸ A beszédet tartalmazó 10,5 oldalas gépelt lapok néhol beszakadtak, betépődtek, de jól olvashatók.

Utoljára hagytam az állag, valamint az egész Berlini Gragger Archívum – a dokumentumok keletkezési idejét tekintve legértékesebb – legrégebben kelt levelét. Három összefüggő, 1806, 1818, illetve 1819-ben írt levéldokumentumról van szó, az 1806-os, Berzeviczy Gergely által írt levél anyaga már textilszerű. Zay-Ugróccal kapcsolatosak a levelek, ahol maga Gragger is járt, német nyelvű kéziratok után kutatva, azonban a levelek mellé illesztett különféle jegyzeteinek tanúsága szerint a Zay család történetét is kutatta.⁹ A levelek egy „Rendezetlen” felíratú, 4–5 cm vastagságú dossziében voltak elhelyezve papírfecnik, füzetlapok, jegyzetek között. (Az iratok jelenleg az 5. számú dobozban találhatóak.) Utána kutatva kiderült, hogy Berlinben is vannak Zay-Ugróc kéziratok a Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften (BBAW) birtokában: a Graf Zay-Archiv 8 dokumentumot őriz, nyolcadikként Gragger kézzel írott sorait (1909) is megtaláljuk a gyűjteményben.¹⁰

Az *(egyetemi) tanári működésével kapcsolatos iratok, egyes levelek* állagban Gragger paedagogiumi tanári munkásságával kapcsolatos iratok mellett legnagyobb részben természetesen berlini egyetemi tanári tevékenységével összefüggő dokumentumok találhatóak, az Intézetben folyó tudományos munka megszervezésével foglalkozó iratok, főképpen levelek. Legtöbbjük az alábbi témaköröket érinti:

- kapcsolattartás főleg magyar és német tudományos körökkel,
- tudósok, szakemberek, előadók meghívása, felkérés előadás tartására, illetve tudományos cikkek írására,
- könyvküldemények megszervezése, könyvrendelések
- magyar tudományos illetve előadói estek, programok szervezése,
- kapcsolattartás a sajtóval, cikkek, tanulmányok küldése,
- Gragger hazai, németországi és külföldi előadásainak, utazásainak szervezése,
- együttműködés kialakítása különböző szervezetekkel, intézményekkel,
- személyes találkozások egyeztetése.

Néhány nevet is említve, akiktől egy-egy alkalommal levél érkezett Graggerhez: Domanovszky Sándor, Mihályfi Ákos, Voinovich Géza, Bibó István, Baumgarten Ferenc, Berzeviczy Albert, Gustav Roethe, Wilhelm Hartmann, Heinrich von Gleichen-Rußwurm.

A *Levelezés* állagban összefüggő dokumentumok, kézzel vagy géppel írt levelek találhatóak, melyek az intézményrendszer kiépítésének folyamatába, a munka szervezésébe, irányításába engednek bepillantást, így az archívumban talált dokumentumoknak igen értékes részét képezik.

Ebben az állagban őrződik Gragger egyesületekkel, egy-egy újság szerkesztőségével folytatott levelezése, könyvkiadással, irodalmi és tudományos művek megjelentetésével, fordítások megrendelésével kapcsolatos levélváltása is. Levelezése inkább magyar mint német

⁸ BGA-I/6-gfi

⁹ BGA-I/5-zay

¹⁰ Ld. az alábbi linkeken: http://www.bbaw.de/forschung/dtm/HSA/zay_ugrocz.html vagy http://www.bbaw.de/forschung/dtm/HSA/zay_700472010000.html

vonatkozású, ezen a módon tartja a kapcsolatot a magyar tudóstársadalommal és az elképzeléseit mindig támogató kultuszminisztériummal.

Nehéz a dolgom, ha a nagyon sok értékes levél közül csak néhányat szeretnék kiemelni. Gragger levelezését Koszó Jánossal,¹¹ az Intézet első magyar lektorával azért említem, mert a hosszú, kézzel írt levelekben olvashatunk a lektori munka sokszínűségéről, Gragger munkamódszereiről, és annak bírálatáról, illetve az intézeti könyvtár rendezésével és a magyarórákra járó tanítványokkal kapcsolatos problémákról. Párját ritkító az intézetben folyó munkát ennyire „testközelből” leíró, azt elemző dokumentum.

Farkas Gyula Koszó után lektorként érkezett az Intézetbe, majd Gragger jobb keze és barátja, majd utódjaként a berlini „misszió” méltó folytatója lett. 1921-26 közötti levelezésükből képet kapunk az Intézet és a Collegium belső ügyeiről, szervezési munkákról és a nagyszabású tervekről.¹²

Gragger és Leffler Béla levelezéséből a Stockholmi Magyar Társaság (Ungerska Sällskapet) tevékenységéről kapunk információkat.¹³

Néhány további nevet felsorolva: Horváth Cyrill, Császár Elemér, Riedl Frigyes leveleiből betekintést nyerhetünk készülő munkáikba, és helyzetjelentést kapunk a hazai állapotokról. Gragger pedig a berlini életviszonyokról ad leírást a hazáival való összevetésben, válaszul Ignotusnak, aki berlini „maradhatási engedély”-ről kér tőle tanácsot.¹⁴

Gragger egészen fiatal korától kezdve mindvégig (1911–26) levelezésben állt Johannes Boltéval,¹⁵ akivel már berlini működése előtt is munkakapcsolatban állt, és aki támogatta őt a berlini tanszék elnyerésében. A munkakapcsolat baráti kapcsolattá alakult, amiről nagyobb mennyiségű magánjellegű levelei, képeslapjai tanúskodnak.

Szekfű Gyulától is őriz az archívum néhány levelet.¹⁶ Ezekben beszámol készülő munkáiról, bécsi kutatásairól, és híres-hírhedt Rákóczi-könyvét is elküldi Graggernek.¹⁷ Egyik öt oldalas levelében pedig többek között magyarázatot ad arra, hogy miért nem akar részt venni a berlini „kultúrmunkában”.¹⁸

Szinnyey József kézirat-, tanulmány- és korrektúraküldések, fordítással kapcsolatos problémák mellett¹⁹ egy négy oldalas levélben (1920. I. 12.) részletesen elemzi a Magyarországon újra induló élet nehézségeit, és beszámol különböző intézmények (Akadémia, Magyar Nyelvtudományi Társaság, Paedagógium, Tudományegyetem) jelenlegi helyzetéről.²⁰

Szintén a magyarországi állapotok és a tudományos élet elemzését adja Thienemann Tivadar egyik levele, pár évvel korábbról (1917. júl. 4.),²¹ illetve kiemelendő az egyenesen a harctérről küldött, a körülményeket leíró, ceruzával írt levelező lapja (1913. okt. 14.).²²

Klebelsberg Kunoné szül. Botka Sarolta ritkaságszamba menő levelei²³ is megtalálhatók az archívumban, melyekben a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége elnökeként Gragger segítségét kéri a Sarolta Leányotthon hallgatói és német leányhallgatók csereprogramjának létrehozásában.

¹¹ BGA-I/2-kos-01 - 04

¹² BGA-I/1-jvf-01 – 33; továbbá 1923-25 közötti levelező és képeslapok: BGA-I/1-jvf-kar

¹³ BGA-I/2-lef-01 - 18

¹⁴ BGA-I/1-ign-03 - 04

¹⁵ BGA-I/2-bol-01 - 12, és magánjellegű képes- és levelező lapok

¹⁶ BGA-I/2-sze-01 - 09

¹⁷ Az archívumban megtalálható Gragger kézzel írt véleménye Szekfű Rákóczi-könyvéről: BGA-I/1-sze

¹⁸ BGA-I/2-sze-04

¹⁹ BGA-I/2-szi-01 - 09

²⁰ BGA-I/2-szi-02

²¹ BGA-I/2-thi-09

²² BGA-I/2-thi-12

²³ BGA-I/2-bot-01 - 05

Nagy értéket képvisel Gragger és Klebelsberg Kuno 1924-26 közötti levelezése,²⁴ melyek feldolgozása által a MOL-ban elpusztult kultuszminisztériumi akták is valamelyest rekonstruálhatókká válhatnak.²⁵ A hosszú levelek sorát magában foglaló levelezésből nyomon követhető Klebelsberg tudománypolitikai koncepciója, a magyar kultúrpolitikát megújító elvei. Ennek keretében támogatta Gragger Magyar Intézetét, és hozta létre Berliini Collegium Hungaricumot, hogy a hazai tudományosságának a német szellemi élettel való kapcsolatát erősítse. A Collegium létrehozásában és működésének megindításában a minden szervezési feladatot magára vállaló Graggernek oroszlánrésze volt. Gragger és Klebelsberg levelezéséből pontos képet kapunk a Collegium gondolatának felvetődésétől annak megvalósulásáig vezető útról. Kettejük együttműködését nagyban segítette a porosz kultuszminisztérium részéről a magyar kultúrpolitikai törekvéseket ismerő és azokat támogató C. H. Becker. A két kultuszminiszter megismerkedését is Gragger segítette elő, ő szervezte meg Klebelsberg berlini és Becker magyarországi látogatásait, ahogy ennek egész folyamata a levelekből nyomon követhető. A hármas szövetséghez negyedikként a közigazgatási szakember, miniszteri osztálytanácsos, Magyary Zoltán társult.²⁶ Magyary szintén támogatta a berlini tudományos munkát és a collegiumi építkezést, ezek apró részletei is megjelennek a levelekben, minden költségvetési és anyagi vonzattal egyetemben.

Minden bizonnyal az archívum legértékesebb levelei közé tartozik Georg Leidinger Graggerhez írt tudománytörténeti jelentőségű két levele,²⁷ amik az első magyar vers, az Ómagyar Mária-siralom felfedezéséről szólnak. Az elsőben (München, 1922. október 31.) arról értesíti Graggert, hogy a leuveni egyetemi könyvtár állományának helyreállítása céljából, egy müncheni antikváriustól vásárolt kódexben egy magyar nyelvű szöveget talált, amit Franz Babinger szakértőként már megtekintett. Mivel a kódexet hamarosan Belgiumba szállítják, kéri Graggert, forduljon a leuveni könyvtárhoz, fotó készítése céljából. Leidinger másik levelében (München, 1922. november 8.) Graggert Lipcsébe hívja, ahol még elszállítás előtt megtekintheti a kódexet, s a levélben megadja a magyar szöveg helyét a kódexben, annak pontos jelzetét, fóliaszámát. Mindkét levél arra biztatja Graggert, hogy érdemes alaposan áttanulmányozni a kódexet, talán akad még benne több magyar szöveg is.

Nem tudom, hogy a magyar tudományosságának van-e tudomása arról, hogy ezek a levelek a berlini tanszéken, a Gragger Archívumban találhatóak. Utánanézv a szakirodalomban, nem találtam nyomát annak, hogy ez ismert információ lenne. A beszámolóhoz csatolom a két kéziratos levelet, és annak Robert Nagel által készített átiratát (a levél néhány eleme olvashatatlan). Ahogy az Országos Széchényi Könyvtárnak 1982-ben sikerült a kódexet megszereznie, hogy magyar közgyűjteménybe kerüljön, így érdemes lenne az OSzK-nak Leidinger két értékes, kéziratos levelét is valamilyen csereegyezmény keretében megszereznie, és méltó(bb)képpen elhelyezni.

Fentebb már említésre került, hogy az első magyar versről készített első ismertetés Gragger nevéhez fűződik, a tanulmány a *Kéziratok, tanulmányok, bírálatok, előadások, jegyzetek* állagban található.

Szintén az Ómagyar Mária-siralommal függ össze az a terjedelmes levélváltás Gragger és a Nyelvtudományi Társaság között,²⁸ ami a „hasonmás-levonatok” ügyében zajlott. A márkaátszámítás és a megrendelt hasonmások száma körüli vita során majdnem párbajra került

²⁴ BGA-I/2-kle-01 - 38

²⁵ A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban az 1920-as évek elejétől külön ügyosztály foglalkozott a tudománypolitikai ügyekkel, ezen belül a külföldi tudományos kapcsolatokkal, így Gragger intézményeivel is. A Magyar Országos Levéltár iratanyagában a második világháború és az 1956-os forradalom nagymértékű pusztulást okozott, így a minisztérium két világháború közötti időszakra vonatkozó aktái nagyrészt megsemmisültek.

²⁶ BGA-I/2-mag-01 - 56

²⁷ BGA-I/1-lei-03 - 04

²⁸ BGA-I/1-ntt-01 - 09

sor Gragger és Melich János között, mely ügy aztán – többek között Hóman Bálint és Bajza József közreműködésével – lovagias elintézészt nyert.

A *Nyomtatványok, különnyomatok, újságcikkek* állagban különféle nyomtatványok, bibliográfiák, hiányos könyvoldalak mellett található pl. A külföldi magyar intézetek megalapítása és működéséről szóló különnyomat,²⁹ Gragger bemutatkozó berlini előadásának Pester Lloydban megjelent szövege,³⁰ 43 darab (1917–25) újságcikk: tudósítások, kritikák Gragger külföldi előadásairól.³¹ Németország-szerte nagy visszhangot váltott ki Gragger halála, az Intézethez és az egyetemhez tömegesen érkeztek a táviratok és részvétnyilvánítások, számtalan méltatás és búcsúztató jelent meg a német és a hazai lapokban. Az archívumban nagyobb mennyiségű (0,03 ifm) újságválogás őrzi a Gragger haláláról szóló híradásokat és méltatásokat.³²

A kutatásra szánt két hónap leteltével megállapítottam, hogy a Gragger-fond tematikus állagain belül a pontos időrendiséget nem tudtam betartani, ezzel nem készültem el, ugyanis a munka vége felé, amikor már a többi dobozba, a többi fond anyagába is betekinttem, kiderült, hogy vannak még a Gragger-fondhoz sorolandó anyagok máshol is elhelyezve, vagyis nem végleges a fond terjedelme. Továbbá végignézve a tanszék iratszekrényeit, megállapítottam, hogy nyolc szekrényrészben „ömlesztve”, teljesen rendezetlenül, poros, elhanyagolt állapotban további nagy mennyiségű iratanyag van tárolva. Mivel Gragger intézete az egyetlen külföldön létesített magyar intézet, ami megalapítása óta, minden történelmi változást túlélve megszakítás nélkül működik ma is, így a tanszéken az intézményrendszer alapításának dokumentumain túlmenően az NDK-s időkön át a jelenlegi működésig gazdag iratanyag áll rendelkezésre, ez az anyag azonban még az állapotfelmérésig sem jutott el, még a fondok sincsenek megképezve. Ezek között is vannak olyan dokumentumok, amelyek az I. fond részét képezik, oda besorolandók, ezek feltárását is el kell végezni. Csak ezután lehetséges a Gragger-fond darabszintű rendezésének befejezése, az iratok pontos időrendbe állítása, a darabjegyzék véglegesítése.

Ezen túlmenően szükség volna a tanári szoba egyes szekrényeiben tárolt mintegy 10 ifm-nyi iratanyag feldolgozására, további fondok megképezésére is, mert addig nem lehet szakmai szempontból megfelelő jegyzéket vagy repertóriumot készíteni. Ezeknek az iratanyagoknak fondokba sorolására, valamint a Gragger-fonddal kapcsolatos munka befejezésére szeretnék mihamarabb sort keríteni, mivel 2016-ra, a tanszék alapítása 100. évfordulójának tiszteletére feltétlenül szükséges az elkezdett munka befejezése.

2014-ben szintén nem jutott időm a dokumentumok digitalizálására és megfelelő elhelyezésének intézésére. Az elsődlegesen digitalizálandó anyagokat már kijelöltem, szeretném megkezdett munkámat ezen a téren is folytatni. A digitalizálás által az iratok más kutatók, érdeklődők számára is láthatóvá, elérhetővé, kutathatóvá válhatnak. A rendezés után az egyetemi levéltár (*Universitätsarchiv*) az előzetes megbeszélések szerint átveszi az iratanyagot méltó megőrzésre.

²⁹ BGA-I/5-nyo-01

³⁰ BGA-I/6-ant

³¹ BGA-I/6-ujs

³² BGA-I/7-hal

Kiegészítés a berlini kutatási beszámolóhoz

A Gragger-fond darabszintű rendezésének befejezése érdekében 2015-re is megpályáztam a Klebelsberg-Kunó-ösztöndíjat, azonban nem kaptam meg. A tanszék alapításának közelgő 100. évfordulójára való tekintettel különösen fontos volt a félbehagyott munka folytatása. Erre a DAAD által finanszírozott *Central Projekt* révén kerülhetett sor. A Central Projekt (CENTRAL Hálózat) nemcsak ezt a kutatást támogatta, hanem fontosnak tartja az anyagi keretek biztosítását a közelgő Gragger-évre is. A projekt koordinátora a Humboldt Egyetemen *Olga Böhm*, projektvezetője a Humboldt Egyetem Magyar Irodalom és Kultúra Tanszékén *dr. Hegedűs Rita*.³³

A kutatóhónap alatt feltártam és leírtam egy nagy méretű dobozra való új Gragger-dokumentumot, (amik eddig a tanszéki szekrényekben, egyéb iratok közé keverve voltak berakva), egy további doboznyi irat pedig egy külön szekrényrészbe került, így az eddigi hat helyett nyolc doboznyi iratanyagból áll a Gragger-fond. A munka során lehetővé vált a Gragger-fond darabjegyzékének elkészítése, a fond terjedelmének véglegesítése, az új jelzetekkel ellátott iratok pontos időrendbe állítása. Tavaly a dobozokban elhelyezett dokumentumokat a helyükön hagytam, most azonban, a rendezés véglegesítésekor szükségessé vált a dobozok átrendezése is, mivel csak így volt biztosítható, hogy a fondon belüli öt állag egymást követhesse. Az iratokról készített iratregisztát munkatársaimmal (Alexander Waldberg, majd Laura Paschirbe) németre fordítottuk, és minden feldolgozott anyag számítógépen rögzítésre került.

2014-ben nem jutott idő a dokumentumok digitalizálására, ezt a munkát idén a Central Projekt segítségével meg tudtuk kezdeni. Az elsődlegesen digitalizálandó anyagokat már tavaly kijelöltem, felvételszámuk jelenleg 1200 körüli, még távolról sem lezárt. További iratanyagok kerülnek még digitalizálásra, ami azért bír nagy jelentőséggel, mert így az iratok más kutatók, érdeklődők számára is elérhetővé válnak, ez pedig újabb tanulmányok megírását segítheti elő, illetve ösztönzőleg hathat további kutatások megindulásához.

³³ Már a megérkezésemkor az a hír várt, hogy a projektkoordinátor felkért egy újságírónt, hogy készítsen velem egy interjút. A 2,5 órás beszélgetés során sok mindenről szó esett, így a tanszék alapítóról, a tanszéki archívum dokumentumairól, az iratanyag rendezéséről, feltárájáról és magáról a Central Projektéről is. Az interjú az egyetemi újság októberi számában jelent meg, az érdeklődők az alábbi linkre kattintva olvashatják: https://www.hu-berlin.de/de/pr/nachrichten/nr1510/nr_151014_00

BRIEF 1

[1]

Bayerische Staatsbibliothek

München, 31. X. 1922

Sehr verehrter Herr Kollege!

Auf Ihre Anfrage nach der Handschrift, welche Herr Dr. Babinger hier in den Händen des Herrn Bibliothekars Dr. Hartmann gesehen hat, beehre ich mich Ihnen ergebenst mitzuteilen, daß es sich um eine Pergamenthandschrift mit lateinischen Pretisten handelt, in welcher sich mitten unter lateinischen Texten ein unbekanntes ungarisches Sprachdenkmal aus dem XV. Jhd. gefunden habe.

[2]

Mein erster Gedanke nach der Feststellung, daß ungarischer Text vorlag, war dabei an Sie. Allein ich hatte und habe bisher kein Verfügungsrecht über die Handschrift. Sie ist mit anderen für die vom Krieg wiederherzustellende belgische Universitätsbibliothek Louvain angekauft worden. Als der Kauf feststand, hatte niemand, insbesondere der Händler nicht, der sie verkaufte, eine Ahnung, daß ein ungarischer Text darinstecke. Der Händler hätte dann sicher eine sehr viel höhere Summe dafür verlangt. Und sie wäre den Belgiern gar nicht angeboten worden. Diese

[Ergänzungen am Rand, S.2]

Der Band scheint aus der Gegend von Ganobitz in der Nähe von Marburg a. Drau zu kommen.

[3]

haben sie nur aus paläographischen Gründen angenommen; denn die Pretisten sind in minutiöser Perl-Schrift geschrieben.

Nachdem die Handschrift gekauft war, hatte ich sie zu katalogisieren, und dabei fand ich den ungarischen Text. Ich überlegte hin und her, was zu tun wäre, um den Band nicht nach Belgien wandern zu lassen. Es zeigte sich mir aber kein Ausweg.

Und so mußte der Band ausgeliefert werden und ist zur Zeit auf dem Wege über die Einkaufsgesellschaft für Louvain dorthin. Was die Belgier, die ich bei der Auslieferung auf meinen Fund gebührend aufmerksam gemacht habe, damit

[4]

anfangen werden, weiß ich nicht. Da die Louvainer Bibliothek erst im Rohbau ist, wird es lange dauern, bis die Verwaltung so weit ist, daß die Handschriften benützt werden können. Die Belgier sind sehr eifersüchtig darauf, das Ihnen nun gelieferte Material selbst auszunützen. Man muß sehr vorsichtig an sie herangehen. Ich muß es also Ihnen überlassen, ob Sie bei der Direction de la Restauration de la Bibl. de l' Univ. de Louvain Schritte tun wollen, in den Besitz einer Photographie des Textes zu gelangen. Mit den besten Grüßen Ihr sehr ergebener Leidinger

[Ergänzungen am Rand, S.4]

da meine Katalogisierung sehr rasch erfolgen musste, ist es möglich, daß in dem Band noch

weitere ungarische Texte stecken. Ich habe solche zweiseitig auf einer Seite und außerdem [???] ³⁴ auf einer anderen Seite am Rand festgestellt.

BRIEF 2

[1]

Bayerische Staatsbibliothek

München, 8. XI. 1922

Sehr verehrter Herr Kollege!

Ein glücklicher Zufall bringt es mit sich, daß heute der deutsche Staatskommissar für die Wiederherstellung der Universitätsbibliothek Louvain, Herr Dr. Richard Oehler aus Leipzig, hier ist. Ich nahm [???] die Gelegenheit wahr, mit ihm über Ihren Wunsch, den von mir entdeckten ungarischen Text zu bearbeiten, zu sprechen.

Die Handschriften, unter denen sich

[2]

die betreffende befindet, lagern glücklicherweise noch bei der Einkaufsgesellschaft in Leipzig und warten auf Abholung von dort durch einen belgischen Kommissär.

Herr Staatskommissar Dr. Oehler ist bereit, Ihnen die Handschrift in Leipzig wenigstens vorzulegen. Fahren Sie also hinüber. In den Zeiten [?] vom 13. – 18. d.M. weilt er wieder in Leipzig. Setzen Sie sich direkt mit ihm in Verbindung. Seine Anschrift ist: Deutscher [???] , wo auch sein Amtszimmer ist. Er wird Ihnen auch Näheres über die belgischen [???] digkeiten sagen, und wie Sie die ganze Sache weiter behandeln müssen.

[3]

Die Handschrift trägt die Signatur IV,28. Auf Folie 135 v. findet sich der ungarische Text, auch auf F. 279 r. oben ein ungarischer Eintrag. Sehen Sie aber die Handschrift genau durch: es könnte noch mehr darin stecken. Vom Vorder- und Rückdeckel habe ich zwei Bruchstücke einer lateinischen Pergamenturkunde losgelöst, jedoch in der Handschrift belassen. Die Urkunde , von einem „Georgius Ulrici de Hall Pataviensis diocesis“ als Notar ausgefertigt, vom Jahre 1491, nennt in ihrem Text einen Nicolaus quondam Nocolai de Hanawicz presbiter“. Daraus schließe ich, daß die Handschrift vielleicht aus der Gegend von Hanobitz in Südsteiermark

[4]

Kommt. Doch die weitere Forschung ist Ihre Sache. Ich würde mich freuen, wenn etwas recht Hübsches dabei herauskäme.

Mit ergebensten Grüßen

Ihr Leidinger

³⁴ A kérdőjelek a nem olvasható szövegrészekre utalnak.

Brandt, Györgyi

An inside look at the Berlin Gragger Archive's Documents

I was awarded the Kuno von Klebelsberg scholarship with the aim of organizing and exploring the substantial collection of documents, which were overlooked for centuries, kept at the Department of Hungarian Literature and Culture of the Humboldt University. In particular, I planned to carry out the thorough analysis of the documents stored at the Workshop for Hungarian Studies, founded by Róbert Gragger. These materials contain the documents related to the establishment of the first Hungarian Department abroad, moreover, touch on the various steps, through which the institution developed. The materials stored in the staff room of the department in Berlin were initially arranged into fonds (1st-7th), however, no fonds register had been made up to then. The latter, I prepared eventually. Additionally, commemorating the founder and the department's forthcoming centenary I processed the documents of the first fond (those of Róbert Gragger): after I had created a topic-based system, I described the papers - touching on their contents and context - and prepared a bill of materials. My research reports provide a first, thorough look into the documents kept at the department for people interested in the subject.